

РИЗИКИ ДРУГОЇ ХВИЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

In the article, presented by Maxim Yali - a senior research fellow of the Institute of World Economy and International Relations of the National Academy of Science of Ukraine, the contemporary risks of the second wave of the global economic crises, such as growth of state's debt in many countries, or slowing down of China's economy growth, have been analyzed.

Після того, як за підсумками перших трьох кварталів минулого року завдяки колосальним грошовим вливанням державної допомоги в провідних індустріальних країнах з'явилися ознаки пожвавлення економіки, багато експертів та аналітиків по всьому світу заговорили про закінчення світової фінансово-економічної кризи та початок відновлення глобальної економіки. Але такий оптимістичний погляд поділяють далеко не всі експерти.

Так, зокрема, відомий світовий фінансист Дж. Сорос застерігає від зайвого оптимізму і вважає, що процес відновлення може сповільнитися, і навіть змінитися другою хвилею кризи. «Чим довше триває відновлення, тим більше людей починають вірити, що воно буде продовжуватися. Але, на мій погляд, уявлення про реальність відстають від дійсного розвитку ситуації» [1], - вважає Сорос. Однак він висловив сумніви, коли чекати чергової хвилі кризи - у 2010 чи 2011 році.

Як говориться в докладі «Глобальні ризики» [2], який традиційно виходить напередодні щорічного світового економічного форуму в Давосі (або скорочено WEF), до катастрофи може призвести зростання державного боргу в послаблених кризою економіках. «Фінансова криза та рецесія, що її супроводжувала, створили більш вразливе середовище, в якому ризики, залишені без уваги, перетворюються у завтрашні ризики», - пояснив керуючий директор WEF Роберт Грінхілл, представляючи доклад [2].

Про те ж саме говорить і Дж. Сорос: «Сучасні проблеми куди масштабніші, ніж за часів Великої депресії. У 1929 році сукупний об'єм виданих кредитів в США складав 160% від ВВП, до 1932 року ця цифра збільшилася до 250%, - пише Джордж Сорос. - В 2008 році ми увійшли до кризи, вже знаходячись на рівні 365%, і це без урахування деривативів, яких в 1930-х роках просто не було» [1].

Ризик бюджетної кризи в розвинутих країнах у порівнянні з минулим роком подвоївся, якщо не потроївся.

За оцінками МВФ, тільки в країнах «двадцятки» сукупний об'єм державного боргу зросте із 78% ВВП в до кризовому 2007 р. до 118% в 2014. Країни-боржники за останні два роки на випускали боргів на 8,5 трлн. дол.; вартість їх обслуговування, за даними Citigroup, — \$450 млрд. дол. на рік [2]. В багатьох розвинутих країнах швидко зростають соціальні та пенсійні видатки, що загострює проблему бюджетного дефіциту.

Україна, нажаль, не належить до розвинутих країн, але проблема зростання державного боргу та соціальних видатків торкається її навіть більше, саме через обмеженість власних валютних резервів та залежність від зовнішнього попиту. На сьогоднішній день, за час що минув з початку кризи вона отримала 11,5 із 16 млрд. дол. кредитів від МВФ на подолання кризи.

Як відомо, наша країна постраждала від наслідків світової економічної кризи значно більше, аніж решта європейських країн (за винятком мабуть лише Литви

* кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

та Угорщини, де наслідки були подібні, але вони можуть розраховувати на допомогу ЄС, членами якого вони стали в 2004 р.), і незважаючи на запевнення уряду про початок відновлення економічного зростання, небезпека другої хвилі через зростання державних боргів і низького зовнішнього попиту є досить значною.

Нові бульбашки ліквідності, що надуваються сьогодні, можуть викликати новий обвал цін на активи і нову хвилю рецесії, вказує WEF ще на один ризик.

Із обвалом ринків безпосередньо пов'язана ще одна глобальна загроза: гальмування локомотива світової економіки – Китаю.

Зменшення темпів економічного зростання Китаю до рівня нижче 6% на рік вдарить по світовим сировинним ринкам та ринкам капіталу, зазначається в докладі.

Цікаво, що загрозу гальмування економічного зростання Китаю WEF вказує серед головних глобальних ризиків щорічно із 2006 р., коли був опублікований перший доклад.

Отже, спробуємо розібратися, чому авторитетні експерти вважають зниження економічного зростання в Китаї одним із головних ризиків початку другої хвилі глобальної економічної кризи. Адже як свідчить офіційна статистика, Китай із показником у 8% зростання ВВП за підсумками 2009 року є лідером по темпам економічного зростання серед провідних країн світу.

Нагадаємо, що протягом останніх трьох десятиліть Китай демонструє найвищі темпи економічного зростання – в середньому 10% на рік. За період із 1978 року ця країна двічі подвоїла власний ВВП і вийшла по його розмірам на друге місце в світі [3].

До того ж завдяки найбільшій в світі кількості населення країни, китайський ринок має величезний споживацький потенціал, про що свідчить його динамічне зростання. Так до 2009 року Китай відставав лише від США за об'ємом продаж комп'ютерів, при цьому більша частина покупців придбала їх вперше. Там вже більше володарів стільникових телефонів, аніж в Америці. Крім того, без урахування позашляховиків, в 2008 китайські споживачі купили стільки ж автомобілів, скільки і американці (в 2006 вони придбали їх вдвічі більше за китайців). Навіть тоді, коли американська влада займалася врятуванням General Motors (GM) та Chrysler, об'єми продажів обох компаній в КНР швидко зростали: в 2009 році GM продала в цій країні на 50% більше машин, а ніж в 2008 [4].

При цьому важливо, що Китай безкомпромісно слідує прямій політиці в галузі промисловості і технологій. Пекін в першу чергу націлений на запозичення західних ноу-хау, а тому в ході переговорів із західними компаніями, які бажають з ними співпрацювати, він й досі вимагає розміщення виробництва на власній території, часто шляхом створення спільних підприємств із китайськими фірмами.

Зараз американські компанії допомагають Китаю створювати «умну» інфраструктуру, боротися із забрудненням навколишнього середовища за допомогою екологічних технологій, розвивати нове покоління пристроїв із перетворення енергії вітру та сонця, шукати нові шляхи використання нанотехнологій, а також будувати комерційні літаки і конструювати авіадвигуни.

GM нещодавно оголосила про намір створити в Китаї новий малогабаритний автомобіль, за дизайн і розвиток якого відповідає, в цілому, Паназійський технічний автомобільний центр – спільне підприємство GM і шанхайської компанії SAIC Motor.

General Electric виробляє в Китаї компоненти вітряних турбін. Компанія Evergreen Solar, яка базується в Масачусетсі (США), повідомила наприкінці 2009 року про перенесення до Китаю свого виробництва сонячних батарей [4].

Тому для того, щоб зрозуміти небезпідставність песимістичних очікувань авторитетних експертів щодо подальшого економічного розвитку Китаю на фоні таких вражаючих даних, необхідно, в першу чергу, з'ясувати, наскільки адекватними є публічні китайські економічні показники.

Але насправді це є не таким вже і легким завданням, оскільки повністю достовірної інформації про національні показники економічного розвитку практично не існує. Звичайно можемо брати за основу офіційні данні статистики КНР, але при цьому одразу кидається у вічі маса реальних невідповідностей.

Вони настільки суперечать усім непрямим оцінкам (наприклад, офіційний рівень безробіття взагалі не відобразив наслідків кризи), що деякі з них можливо і не розглядати як беззмістовні.

Даним по ВВП слід довіряти дуже обережно. Чого варте лише перше півріччя 2009 року, коли валовий регіональний продукт провінцій КНР розійшовся із сукупним продуктом країни в цілому по офіційним даним одразу на 10%! До того ж китайці вже двічі за останні 11 років змінювали методологію розрахунку ВВП. А це є явно дурним тоном у експертів. Достатньо згадати, що японці, за допомогою такого перегляду даних ВВП змогли радикально змінити картину поведінки власної економіки протягом 1990-2000-ні рр., коли від попередніх чотирьох рецесій залишилося лише дві, дай у них тривалість і глибина спаду зменшилась вдвічі.

Найсвіжіший приклад: наприкінці грудня 2009 року були переглянуті в бік збільшення дані про ВВП Китаю за 2008 рік. Оцінка зростання національної економіки в позаминулому році була збільшена із 9% до 9,6%. А це означає, що КНР стає все ближче до Японії по розмірам ВВП.

Важливим також є те, що бажання центральної влади КНР прикрасити економічну картину є далеко не єдиним джерелом статистичних помилок; значний доробок до цього процесу вносять чиновники на місцях, намагаючись відмітись в очах Пекіну. Тому «поправки», які регулярно з'являються у місцевих статистичних органах потім підсумовуються в Пекіні, що призводить до появи помилкових даних в цілому по країні. І це вже стало системою. Кожен рік лише офіційно признаних владою КНР статистичних маніпуляцій реєструється по декілька десятків тисяч!

Досить своєрідними в Китаї є показники промислового виробництва, які зовсім відірвалися від реального попиту.

Коли минулої зими світові ціни на сировину обвалилися, після першого шоку китайці вирішили, що це слід розцінювати як прекрасну можливість ретельно скупитися по-дешевці. Завдяки урядовим кредитам, китайська промисловість почала активно переробляти сировину, переважно працюючи на склад, адже світовий попит на промислову продукцію в першому півріччі сильно впав.

При цьому слід визнати, що зниження попиту на китайські товари завдало серйозного удару по китайській економіці, адже її нечуване зростання значною мірою забезпечувалося саме завдяки експорту, який забезпечував майже 40% ВВП. В цьому полягав зміст економічного ривка, запланованого ще наприкінці 1970-х Ден Сяопіном. Регіонально криза торкнулася перш за все розвинутих районів Китаю, особливо його південне узбережжя, куди розвинуті держави протягом останніх десятиліть переносили промислове виробництво, залишаючи за собою роль центрів сервісу та фінансів. Саме звідси із селищ внутрішньої частини країни з'їжджалися у пошуках роботи мільйони мешканців КНР. Після початку кризи місцеві підприємства почали масово зачинятися, а люди були змушені повертатися до рідних міст, де не має роботи і де їх зовсім не чекають. По неофіційним даним, вже на у першому кварталі 2009 року кількість таких нових безробітних налічувала від 11 до 20 млн. чоловік.

В той же час китайські закупівлі сировини із лагом в декілька місяців поживили економіки сировинних країн (Австралії, Нової Зеландії, Канади, Бразилії, Норвегії, частково Росії), - а потім настала черга промислових держав (США, Німеччини, Японії та інш.), оскільки китайським підприємствам знадобилося виробниче обладнання, а стимулювання продажів автомобілів допомогло і закордонним концернам.

Таким чином, своєю статистикою та заходами державної підтримки Китай по суті обманує і себе, і увесь світ, створюючи ілюзії потужного економічного зростання.

Офіційні дані статистики КНР говорять, що за підсумками перших 9 місяців із 7,7% річного зростання ВВП цілих 7,3% (себто майже 95%) приходить на державні інвестиції по стимулюванню економіки, в той час як особистий внутрішній попит (споживання домогосподарств), навіть із врахуванням усіх заходів підтримки від влади, лише компенсував падіння зовнішнього попиту.

Таке зростання економіки не може бути стійким і тривалим. Про суті справи, вся китайська антикризова політика зводиться до бажання «перечекати» складні часи і дочекатися повернення сприятливих умов.

Інвестор Джеймс Чанос, який передбачив крах Enron і зміг заробити на ньому, тепер очікує краху китайської економіки. «Бульбашки найкраще ідентифікують себе надлишком кредитування, а не надлишком ціни. Зараз не має більшого надлишку кредиту, а ніж в Китаї» - наводить його висловлювання The New York Times.

Нагадаємо, що об'єм виданих кредитів в Китаї в 2009 році перевищив 9 трлн юанів, (\$1,3 трлн) проти 4,2 трлн (\$615 млрд.) в 2008 р., а лише за перший тиждень 2010 – склав 600 млрд. юанів (\$88 млрд.) [2].

Про перегрів китайської економіки свідчить і зростання цін на житло в Пекіні та Шанхаї перевищило 60% в 2009 році.

До того ж в КНР існує потужний соціально-політичний аспект. Справа в тому, що китайські реформи, які вразили увесь світ своїми результатами, були побудовані дуже специфічно. До середини 1990-рр. переважна частина населення в країні складали селяни, які не мали жодної освіти та кваліфікації, окрім примітивних знань та досвіду предків в сфері сільського господарства.

Керівництво Китаю вирішило, що найкращим засобом реформування країни буде поступова міграція сільського населення до міст, в яких паралельно буде розвиватися промисловість. При цьому ситуація на селі насправді лише консервується – незначне покращення суттєвим чином нічого не змінює, оскільки головним завданням залишається збереження соціальної стабільності.

Як наслідок, рівень життя в містах (особливо в мегаполісах, де розвинута промисловість) покращився набагато більше і швидше а ніж в селі, при цьому цей розрив лише продовжує збільшуватися.

За таких умов, спокій на селі забезпечує надія на покращення у недалекому майбутньому. Отже керівництву КНР критично важливо підтримувати неперервність процесу міграції селян до міст, а для цього необхідно забезпечити безперервну експансію міської промисловості. Аналітики вважають, що цей процес забезпечує постійне зростання ВВП як мінімум на 8% на рік – саме звідси ці 8% усюди у китайській статистиці.

Виходить, що зниження темпів економічного зростання (і тим більше спад виробництва) є критично важливим не тільки для економіки Китаю, але й для стабільності соціального спокою в цілому. Це також важливо і для підтримки миру на планеті, адже соціальна дестабілізація гігантської ядерної країни із населенням у майже 1,5 млрд. може викликати жах у будь-якої світової держави.

Саме цим і пояснюється дивовижна обставина: світові лідери, хоча й висловлюють незадоволення, але в цілому закривають очі на досить несправедливу валютну політику Китаю. Адже курс юаню до долару США станом на кінець 2009 року занижений по відношенню із власним паритетом купівельної спроможності в 3-4 рази, а до євро – в 4-5 разів. Це викликає велике невдоволення у західній громадськості, але дозволяє запобігти економічному хаосу в Китаї.

Показово, що світова бізнес-еліта переконала Всесвітній банк переглянути методику розрахунку паритету купівельної спроможності. ВБ подвоїв власну оцінку

паритету, таким чином скоротивши заниженість курсу юаню щодо долару із чотирьох разів до прийнятних двох.

Також при аналізі економічного зростання Китаю слід брати до уваги ще один важливий момент.

Традиційно важливими для виходу із кризи для найбільших світових економік наприкінці минулого століття були два фактори:

- зниження цін на базові сировинні продукти: нафту, метали, газ.
- зростання експорту високотехнологічної продукції до країн, що розвиваються.

Але через те, що за останні 8-10 років Китай для глобальної економіки став «фабрикою ширпотребу», світ не побачив тривалого ефекту від зниження цін на сировинні товари. Замість того, щоб великим державам відновлювати економічне зростання при вартості нафти 40 дол. за барель, міді в 4500 дол. за тону, нікелю у 12000 дол. за тону, ціни на ключові сировинні позиції зросли у рази у зрівнянні із мінімальними показниками минулого року.

Попит на ті ресурси, які Китай не в змозі виробляти і добувати сам, постійно зростає.

Це пояснюється, по-перше, тим, що низька собівартість виробництва усього, яка стала державною політикою і увійшла до менталітету мешканців країни, дозволила Китаю сконцентрувати на власній території майже всі світові виробничі підприємства.

По-друге, завдяки бажанню китайців виробляти дешево на своїх фабриках практично усе (від носків до космічних кораблів), світ отримав гори товарів сумнівної якості, які легше викинути, аніж відремонтувати старі.

А це означає, що китайські фабрики та заводи продовжують споживати у великих об'ємах ту сировину, яку добувають Австралія, Саудівська Аравія, Бразилія, Росія. І тому ефекту низької собівартості ресурсів, завдяки кризі, світ так і не відчув.

Отже підводячи підсумки аналізу сучасних ризиків розгортання другої хвилі глобальної економічної кризи, серед яких найбільш небезпечним з точки зору наслідків для світ-системи вважається гальмування економічного зростання в Китаї, необхідно зазначити наступне.

Хоча економіка Китаю зростає дійсно швидкими темпами, темп її реального зростання є все ж таки нижчим за офіційні показники. Статистика штучно роздувається як центральною владою країни, так і місцевими чиновниками, хоча фальсифікації «заднім числом» зараз стали вже традицією по всьому світу.

Крім того, зростання китайської економіки в 2009 році переважно обумовлюється гігантськими державними програмами стимулювання економічного зростання. Однак реальний потенціал покращення внутрішнього попиту обмежується величезною кількістю бідного сільського населення. А тому, як зазначає авторитетний вітчизняний економіст А. Гальчинський, «... не слід переоцінювати нинішній потенціал економічного зростання Китаю. ... Йдеться про зростання, яке реалізується на засадах індустріалізму і в межах суто доганяльної стратегії» [5].

Загальносвітові державні програми стимулювання економік і підтримки попиту можуть певний час підтримувати економічне зростання Китаю, у сподіванні на те, що механізм глобальної кредитної експансії та інвестиційного попиту знов запрацює. Однак скорочення кредитування компаній та домогосподарств, що й надалі триває, залишить приватний попит на товари та послуги (в тому числі й китайські) в розвинутих країнах на низьких рівнях ще доволі довго.

Стосовно ж найближчих перспектив розвитку світової економіки, автор погоджується із думкою багатьох експертів про те, що в найближчі два-три роки світова економіка піде по шляху слабого економічного зростання, на фоні створення штучного попиту шляхом грошових спекуляцій.

Натомість робити якісь прогнози зараз щодо України дуже важко, адже ще не відомо, як закінчатся президентські вибори, і, відповідно, який курс та заходи на подолання наслідків першої кризи буде обраний. Крім того економічне відновлення України значною мірою залежить від попиту на зовнішніх ринках, а це означає від ситуації в провідних країнах, зокрема в тому ж Китаї, США або Європі.

Список використаних джерел

1. Сорос пророкує другу хвилю кризи // <http://www.epravda.com.ua/news/4b5029a73ad74/>
2. Полномасштабный кризис с тяжелейшими социально-экономическими последствиями обещает миру в скором будущем очередной доклад Давосского экономического форума // Ведомости. 15.01.2010. <http://www.business-gazeta.ru/article/19484/3/>
3. Яли М.Х. Станет ли Китай новой сверхдержавой? // Успішний Схід у системі планетарної ієрархії : Матер. Міжвід. наук.-теорет. конф. – К.: ІСЕМ НАНУ. – 2008. – С.123-143
4. Райх Р. Америка и Китай в одной дырявой лодке. Расширяющийся разрыв между производством и потреблением и в США, и в Китае грозит обеим странам катаклизмами. <http://www.business-gazeta.ru/article/17235/3/>
5. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. – К. - 2009